

SUN ZI „SÕJA SEADUSTE” TÕLKIMISEST: MÕNE PÕHIMÕISTE ANALÜÜS

Märt Läänemets

PhD (ajalugu)

TÜ filosoofiateaduskonna orientalistikakeskuse vanemteadur

Vana-Hiina sõjandustraktaadi „Sunzi bingfa” (孫子兵法; edaspidi „Sunzi”) esmaeestindus ilmus 2001. aastal siinse artikli autori tõlkes Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste (KVÜÕA) algatatud sarja „Sõjandusvaramu klassika” esimese köitena¹. Tõlke peamiseks eesmärgiks oli anda välja teos, mida KVÜÕA kadetid saaksid kasutada õppevahendina sõjaajaloo õppimisel. See määras ka tõlke vormi: see pidi olema hästi loetav, kergesti leitavate ja arusaadavate kommentaaride ning seletustega, liigselt kooramata sinoloogiliste ja filoloogiliste üksikasjadega, mis on kohustuslik puhtakadeemilistele väljaannetele. Selline ülesandepüstitus seadis tõlkija üsna keerulisse olukorda, sest ühelt poolt ei saanud eirata „Sunzi”-taolise klassikalise teksti tõlkimise ja tõlgendamise akadeemilisi nõudeid, teiselt poolt tekitas see aga kohustuse anda teksti sisu ja mõte edasi üldarusaadavalt ja laiemale publikule, kellel ehk puuduvad sügavamad sinoloogilised eelteadmised. Kolmandaks ja tõlkijale ehk raskeimaks ülesandeks oli kohandada iidne sõjapidamistarkus koos selle spetsiifilise sõnavaraga tõlke vahendusel tänapäeva militaarmõistestikuga. See tähendab kokkupuute loomist muistse ja tänapäevase vahel ning püüet anda tänasele sõjandusteoreetikule ja -praktikule õpivahend, mis aitaks mõista ja rakendada toda iidset tarkust praegustes oludes ja taustsüsteemis.

Tulemuseks oli raamat, mis on nüüdseks juba üle kümne aasta meie kultuurikäibes ja (tulevaste) ohvitseride sõjandusõppes. Tõlke autor ei saa paraku kindel olla täielikus õnnestumises, sest selleks on ilmunud liialt vähe tagasisidet, kui võtta otseselt negatiivse ja mahategeva tagasiside puudumist vähemalt suhtelise õnnestumise märgina. Eesti ajakirjanduses ilmus pärast raamatu esmatrukki kaks olulisemat kajastust: Linnart Mällilt ja Jaan

¹ **Läänemets, Märt** 2001. Sun Zi, Sun Bin. Sõja seadused. Klassikalisest hiina keelest tõlkinud ja kommenteerinud Märt Läänemets. Tartu–Tallinn: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Eesti Keele Sihtasutus. [*Läänemets 2001*]

Kaplinskilt². Mõlemad käsitlesid peamiselt teose eestinduse kultuurilisi, filosoofilisi ja – eriti Kaplinski oma – mõningal määral ka tõlketoodilisi ja filoloogilisi aspekte ning arutlesid teose, tõlke ja tõlkija ideoloogilise tausta üle. Tõsist tõlketeaduslikku diskussiooni kahjuks ei järgnenud.

Samuti on olnud tagasiside minimaalne tõlkes tarvitatud sõjandusterminoloogia paikapidavuse või -pidamatus ning selle kohta, milline on „Sunzi” kasutatavus tänapäeva sõjandusõpikuna ning haakuvus moodsa strateegia ja taktika põhimõtetega. Internetis olen küll peale sattunud üksikutele põgusatele tõdemustele eesti äriinimestelt, kes on leidnud selle raamatu olevat lugemisväärse ja kasuliku ka tänapäeva ettevõtja seisukohalt³, kuid tegevälased, militaarteoreetikud ja sõjaajaloolased on olnud suhteliselt kidakeelsed teose kohta arvamust avaldama. Just seda aga autor ootaks, sest paraku on sõjandusvaldkond ala, kus autor ei tunne ennast kuigi pädevana.

Kõike ülalöeldut tõdedes loodan, et tõeline diskussioon – nii sinoloogiline kui ka sõjateaduslik – seisab eestikeelse „Sunzi” teemal alles ees. Ehk saab arutelu uue hoo kõnealuse teksti oluliselt parandatud ja täpsustatud uustõlke ilmudes. Kindlasti saab see uustõlge olema akadeemilises formaadis koos igakülgete kommentaaridega. Aga iga asi omal ajal.

Kuigi 2001. aasta väljaandes olen teose tõlkimispõhimõtteid ja oluliste terminite tõlkevastete valikuid kuigipalju ka avanud⁴, leian, et teema juurde tagasi tulla on alati paslik ja õigustatud. Ükski ka juba ilmunud klassikalise teksti tõlge ja tõlgendus – rõhutaksin just viimast sõna, sest iga tõlge on eelkõige tõlgendus, mis lähtub eelmistest ja rajab teed järgmistele, seega kulgemise ehk protsessi osa⁵ – ei tohiks saada ega jääda kivinenud teetulbaks. Tekst peaks jätkama oma teed ja arengut lugejate kaudu, kelle hulka kuulub tõlke ilmumise järel valmis raamatuna ka tõlkija ise, sest raamat ja

² Mäll, Linnart 2001. Raamat sõja seadustest. – Eesti Päevaleht, 16. november. [Mäll 2001] Kaplinski, Jaan 2002. Hiina sõjakunst eesti lugejale. – Sirp, 25. jaanuar. [Kaplinski 2002] Sunzile on viidatud näiteks Ago Lilleoru 2003. aastal kaitsitud magistritöös „Sõjaeetika teooriate võrdlus kristlikust perspektiivist”, Tartu Ülikooli usuteaduskond.

³ Tõsi on, et maailma ettevõtlus- ja äripraktikas on see teos hinnatud juba ammu ning „Sunzist” lähtuvaid või selle ainetel loodud äriõpikuid on välja antud kümneid. Vähemalt üks neist on hiljuti tõlgitud ka eesti keelde (McCreadie, Karen 2008. 52 geniaalset mõtet Sun Tzu raamatust „Sõjakunst”. Tallinn: Ersen).

⁴ Vt eeskätt Läänemets 2001, lk 87–103; sõjateaduslikke aspekte on kokkuvõtlikult selgitatud lk 62–87.

⁵ Klassikalise teksti tõlkimist kui protsessi, kus iga järgmine tõlge tugineb milleski eelmisele ja omakorda lisab teksti tõlgendamisse midagi uut, vaatleb ühe teise vanahiina klassikalise teksti – Laozi „Daodejingi” – najal Linnart Mäll oma töös „Tõlkekulg” (Mäll, Linnart 1998. Tõlkekulg. – Nulli ja lõpmatus kohal. Tartu: Ilmamaa, lk 90–107.) [Mäll 1998]

tõlkija elavad sestpeale kumbki eraldi oma iseseisvat elu. Sestap heidaksingi praegu põgusa tagasipilgu „Sunzi” tõlkimise ja tõlgendamise probleemidele, keskendudes selle teksti mõningate põhimõistete analüüsile.

Tõlke sissejuhatuses olen „Sunzi” sõjateadusliku käsitluse jaotanud seitsmesse kategooriasse: (1) sõja objektiivsed tegurid, (2) elavjõud ja varustus, (3) lahingurivi ja vägede paigutus, (4) sõdurite vaim ja moraal, (5) väejuhi omadused ja oskused, (6) sõda ja *yin-yang*-õpetus ning (7) strateegia ja taktika põhimõisted. Igas jaotuses on oma kesksed terminid, mille eestindamisel olen püüdnud arvestada nii nende kitsamat tähendust sõjanduse kontekstis kui ka laiemat, üldisemat tähendust tavakeele sõnadena ja kohati ka filosoofiliste-mõtteleoliste terminitena. Tõlkevastete valikul lähtusin eelkõige samade terminite eestindamistraditsioonist Hiina klassika varasemates tõlgetes, millele pani aluse Linnart Mäll oma Hiina kultuuri baastekstide – Konfutsiuse „Vestete ja vestluste” ja Laozi „Daodejingi” – tõlgetega⁶. Tõsi on, et nii mõnedki sõnad, mis eestikeelset tõlketraditsiooni järgides on hiinakeelsete tähendust edasi andma pandud, võivad sõjanduse ja poliitika kontekstis tunduda vaieldavate ja raskesti hoomatavatena, näiteks 道 *dào* ‘kulg’. Nii sellele kui paljudele teistele võib vasteks leida ka mitmeid teisi alternatiivseid eestikeelseid sõnu (*dào* puhul võiksid sobida näiteks ‘tee’, ‘liin’, ‘käik’, ‘liikumine’, ‘kord’, ‘printsiiip’ jpt) ja, kuna eri kontekstides võib ühel ja samal sõnal olla esmapilgul suisa erinev tähendus, neid ka lausa erinevalt tõlkida. Viimast, nagu ka tõlkimata jätmist, mida jällegi sellesama *dào* puhul sageli tehakse, püüdsin siiski vältida. Sel moel toimides tahtsin pidada kinni põhimõttest, et kui hiina keeles kasutatakse üht ja sama terminit, siis on sellel oma kindel ja oluline mõte ning sellest lähtuvalt peaks ka tõlkes jääma alati ühe ja sama vaste juurde. Vajadusel lisasin ka kommentaare ja seletusi, mis aitavad avada termini tähendust konkreetsetes kontekstis. Ka hiina tekstides endis, sealhulgas „Sunzis” kui tänapäeva mõistes ikkagi teaduslikus tekstis, on tähtsamad mõisted alati defineeritud. Ja „Sunzi” definitsioonid ei pruugi sugugi kokku langeda samade terminite definitsioonidega teistes temaaegsetes tekstides.

⁶ **Mäll, Linnart** (tõlkija) 1979. Lao-zi. Daodejing. Hiina keelest tõlkinud Linnart Mäll. – Loomingu Raamatukogu, 27. [**Mäll 1979**] **Mäll, Linnart** (tõlkija) 1988. Konfutsius. Vesteid ja vestlusi. Vanahiina keelest tõlkinud ja kommenteerinud Linnart Mäll. Tallinn: Eesti Raamat. Viimase parandatud ja täiendatud väljaanne: **Mäll, Linnart** (tõlkija) 2009. Konfutsius. Vesteid ja vestlusi. Keskmise tavaline. Suur õpetus. Klassikalisest hiina keelest tõlkinud, eessõna, sissejuhatava artikli ja kommentaarid kirjutanud ning registrid koostanud Linnart Mäll. Tartu: Lux Orientis. [**Mäll 2009**] Taolise ülevõtmise eest saab siinkirjutaja Kaplinskilt 2. joonealusel viites nimetatud kirjutises omajagu nahutada, sest tema arvates viitab õpetaja sõnakasutuse ja terminiloome järgimine ebatervele „õukondlikkusele” ega tulevat tõlkele kasuks.

Alljärgnevalt esitan ja analüüsin mõningate oluliste sõjateaduslike terminite tõlkevastete valikut, seletades vajadusel lahti ka vastavate hiinakeelseste sõnade tähenduse ja sinogrammide⁷ graafika.

Alustan kõige üldisemast mõistest ‘sõda’, mida „Sunzi” tekstis tähistab läbivalt sinogramm 兵 *bīng*. Graafiliselt on see tuletis muistsest piltmärgist ehk piktogrammist, mis kujutab kaht kätt hoidmas sõjakirvest või hellebardi, mis oli Vana-Hiina põhiline jalaväerelv. Märgi alg tähendus ongi olnud ‘sõdur’ (relvakandja). Selle tähendus on järk-järgult ühelt poolt laienenud sõjaväele tervikuna ja teiselt poolt kitsenenud relvale või relvastusele, laiendamise suunal on jõutud lõpuks sõja kui sellise, sõjanduse kui terve valdkonna tähistamiseni. Spetsiifilisemate tähenduste edasiandmiseks on sellesama sinogrammi põhjal moodustatud liitväljendid, nagu 兵器 *bīngqì* ‘relv, relvastus’ (sõna-sõnalt ‘sõja-riist’), 兵卒 *bīngzú* ‘sõdur’ (sõna-sõnalt ‘sõja-teener’), 兵將 *bīngjiàng* ‘väejuht’ (sõna-sõnalt ‘sõja-kindral’), 兵術 *bīngshù* ‘sõjakunst, sõjandus’, 兵法 *bīngfǎ* ‘sõja seadus, sõjandus’ jms.

Hiina keeles on kaks teistki mõistet, kumbagi tähistamas eri sinogramm, mis tähendavad sõda ja esinevad ka „Sunzis”. Need on 武 *wǔ* ja 戰 *zhàn*. Esimese graafika tuleneb kahest kombineeritud piktogrammist, millest ühe tähendus on ‘seisma’ ja teise oma ‘piik’ ehk käsirelv laiemalt. Kogu sinogrammi tähendus on seega ‘relva abil (vastast) peatama’. Teise graafikas on tähendust kandev osa samuti piik 戈 *gē*, millele on lisatud hääldust edasi andev märk ehk hääldusfoneem 單 *dān*. Kõik kolm on teatud määral sünonüümsed, kuid igal on oma spetsiifiline tähenduslik rõhuasetus, mis väljendub ka sinogrammi graafikas. Kõige iidsem neist on ilmselt 兵 *bīng*, kuna selle prototüübiks on kõige selgem pilt: relva hoidvad käed, mis tähistavad relvastatud inimest – sõdurit. Sinogrammi 武 *wǔ* etümoloogia on veidi konstrueeritud. See on juba järgmise taseme märk: ideogramm, kus kaks komponenti on kokku pandud mitte lihtsalt kui kaks pilti, vaid lähtuvalt tähendusloogikast: ‘kedagi relva jõul peatama, võitlema’. Kolmas märk on tekkelooliselt ilmselt kõige uuem ja moodustatud osaliselt juba foneetilisel põhimõttel: tähendust kandev osa on liidetud hääldusfoneemiga (單 *dān*). Vastav märk tähistab kitsamas mõttes lahingut. Lahinguks on see enamasti tõlgitud ka „Sunzis” (näiteks teises peatükis⁸, mille pealkiri 作戰 *zuò zhàn*, sõna-sõnalt ‘tegema lahingut’, on tõlgitud ‘sõjategevuseks’, kuigi võiks olla ka ‘lahingutegevus’).

⁷ ‘Sinogramm’ on termin, mida kasutatakse sinoloogias termini ‘hieroglüüf’ asemel hiina kirjamärkide (hiina 漢字 *hànzì*, jaapani *kanji*) tähistamiseks viimasel ajal üha enam. Varasema termini ‘hieroglüüf’ kasutamisest on hiina märkide puhul praktiliselt loobutud.

⁸ Läänemets 2001, lk 128–133.

Eraldi peaks vaatlema raamatu pealkirja 兵法 *bīngfǎ*, mis on tõlgitud „Sõja seadusteks”. Enamasti tõlgitakse seda sõjakunstiks (ingl k *the Art of War* või *Art of Warfare*). Vaid Ralf D. Sawyeril on Sun Bini tõlke pealkirjaks „Military Methods”⁹. Viimast tuleb igal juhul pidada originaalilähedasemaks, kuna sinogramm 法 *fǎ* (graafikaelemendid: ‘vesi’ ja ‘minema’) tähendab eeskätt normi, reeglit, seadust, viisi, vahendit, meetodit; mitmuse korral nende kogumit¹⁰. Lähtudes teose sisust, pidasin 法 tõlkimist *seaduseks* õigustatumaks, kuna siin käsitletakse pigem sõjapidamis põhimõtteid, vastavaid seaduspärasusi ja vahendeid, mitte niivõrd sõjakunsti, mis seostub eeskätt võitluskunstiga. Ka hiina keeles on olemas peaaegu sünonüümne väljend, mida ülalpool juba vaatlesime – 兵術 *bīngshù*. Selle teise sinogrammi (graafika: 行 ‘liikuma, toimima’ ja hääldusfoneem 術) tähendus on ‘kunst, tehnika’. Sagedamini esineb kõnealune märk sõjakunsti ehk kitsamas mõttes võitluskunsti tähenduses teise liitsõna 武術 *wǔshù* ‘võitlus-kunst’ osana, tähistades eelkõige individuaalset võitlustehnikat ja relvakäsitsemisoskust. Kuna muistsed autorid olid valinud pealkirjaks siiski 兵法, pidades silmas sõja kõige üldisemaid seaduspärasusi, sõjaasjandust, strateegia ja taktika üldpõhimõtteid – ühesõnaga sõda makrotasandil ja laias poliitilises kontekstis, mille alla käib ka sõjakunst ehk võitluskunst –, tundub „Sõja seadused” vähemalt eesti keeles igal juhul sobivamana.¹¹

Teiseks vaatleme sõja nn objektiivseid tegureid tähistavaid termineid. Neid on kokku viis (五事 *wǔ shì*, sõna-sõnalt ‘viis asjaolu’) ning neid on nimetatud ja määratletud „Sunzi” esimeses peatükis. Mainitud peatükis juhitakse tähelepanu sellele, et väejuhil, kes neid viit hästi tunneb, on võidueldused juba olemas.

Viest esimene on ülalpool põgusalt vaadeldud 道 *dào* ehk ‘kulg’. Selle sõna puhul on tegemist ilmselt hiina mõtteloo kõige kasutatavama termini. Ei ole vanahiina mõttekoolkonda ega teadusvaldkonda, kus seda ei rakedataks keskse, ülimalt fundamentaalset põhimõtet tähistava mõiste sümbolmärgina.¹² Kuid selle sõna kui termini määratlus võib koolkonniti niivõrd erineda, et tekib küsimus, miks ja kuidas seda üldse nii erinevate mõistete tähistamiseks kasutada saab ja mis mõte sellel nõnda üldse on. Aga küllap siis

⁹ Sawyer, Ralf D. (translator) 1995. Sun Pin: Military Methods. Boulder et al.: Westview Press. Sama alapealkirja kannab Victor H. Mairi tõlge: Mair, Victor H. (translator) 2007. The Art of War. Sun Zi’s Military Methods. New York: Columbia University Press.

¹⁰ Vanahiina poliitfilosoofias tähendab 法 *fǎ* seadust ning on andnud nimetuse ka tervele koolkonnale – 法家 *fǎjiā* ‘seaduse koolkond’ ehk ‘legism’ või ‘legalism’.

¹¹ Vt pealkirja põhjendust ka Läänemets 2001, lk 88–89.

¹² Üks parimaid põhjalikke võrdlevaid *dào* käsitlusi vanahiina mõtteloos on Graham, A. C. 1989. Disputers of the Tao: Philosophical Argument in Ancient China. Chicago: Open Court.

on, kui hiina mõtlejad ikka ja jälle selle poole pöörduvad ja seda kasutavad. *Dào* tõlgendustest ja tõlkimisvõimalustest on filosoofilises kontekstis ka eesti keeles palju kirjutatud, sellepärast ei hakka siin kõike kordama¹³. Nimetatud kirjamärgi ülilaia tähendussisu lähemale toomiseks tuleb selgitada vastava sinogrammi graafikat, mis annab võtme ka sõna tähendusvälja mõistmiseks.

Sinogramm 道 *dào* koosneb kahest osast: 首 *shǒu* ‘pea’ ja 辵 *chuò* ‘liikumine’. See kombinatsioon viitab tema algtähendusele ‘juhtima, viima, järgnema (millelegi), järgima (midagi)’, aga ka ‘juhinduma’. Siit tulenevad kõik *dào* edasised tähendused, mis on kokkuvõetavad mõistega ‘suunatud liikumine; juhtprintsip’. Tavakasutuses märgib see sõna lihtsalt teed, mida mööda käiakse, mis viib kuhugi välja, millel on sihtkoht ehk eesmärk. Kui otsida *dào* mõistele lääne mõtteleos analoogi, siis võiks see olla ‘protsess’, mille üks tähendus on ‘suunatud, sihipärane liikumine’ ja mis on kasutusel väga erinevates valdkondades. Sellest loogikast lähtuvalt on *dào*’d eesti keeles hakatud Linnart Mälli algatusel tõlkima sõnadega *kulg*, *kulgemine*, tegusõnana *kulgema*, märkimaks, et tegemist ei ole lihtsalt tee kui rajaga, vaid pigem teed mööda liikumisega (kuna märk sisaldab liikumist tähistavat komponenti), s.o kulgemisega.

Hiina kosmoloogias ja filosoofilises taoismis on *dào* ühtaegu nii kogu universumit kui ka selle iga nähtust eraldi läbiv printsip, mille kohaselt ei ole miski valmis ega muutumatu, vaid pidevas liikumises ja muutumises, protsessis, kuna liikumine ja muutumine on kõikide nähtuste loomuses, kõik nähtused sisaldavad neid loomuldasa. See on universumi üldine seaduspära, iseenesest kirjeldamatu ja nähtamatu, nagu väidab taoismi alustekst „Daodejing” (näit XXV¹⁴).

Hiina ühiskonnateaduses, eriti konfutsianismis, on *dào* riigi ja inimühiskonna olekut kirjeldav mõiste. Ka riiki ja ühiskonda vaadeldakse protsessina, kulgemisena. Riik ja ühiskond ei kulge aga juhuslikult ega kaootiliselt, vaid (vähemalt ideaalis) harmooniliselt. Mõlema kõik osad – inimesed ja institutsioonid – toimivad üksteisega kooskõlas, üksteist toetavalt, nii et ühiskonnas valitseb harmoonia ja heaolu. Riigi ja ühiskonna kontekstis võime kulgu iseloomustada ka kui korda: riigis kas on kord või ei ole seda. Selle kulu eriline komponent on ‘inimkulg’ 人道 *réndào*, mis tähendab inimindiviidis peituvat harmooniat, kooskõla ja eeskätt kõrget moraali. Kõrgemal tasemel kujuneb inimkulgudest kokku riigi kulg.

¹³ Vt näiteks Mäll 1998, lk 73–74, 100–104; Mäll 2009, lk 20–21. „Sunziga” seonduvalt on *dào*’d käsitlenud Läänemets 2001, lk 63–66.

¹⁴ Mäll 1979, lk 26–27.

On ilmselge, et „Sunzis“ määratletakse *dào*'d pigem konfutsianismist lähtuvalt riigi ja ühiskonna seisundina: „Kulg – see seab rahva ülematega ühele meelele, nii et ta on valmis koos nendega surema, on valmis koos nendega elama, pelgamata ohte” (I, 4). Võtmeelement „Sunzi” *dào*-määratluses on üksmeel – 同意 *tóngyì* –, mis peaks iseloomustama riigi kulgu. Kui see on olemas, on ka võimalikule sõjalisele edule alus pandud, sest riigialamatel on tahtmist ja motivatsiooni vajadusel ja ülemate juhtimisel vaenlasega võidelda. Kui sellist üksmeelt ei valitse, siis on riigi kulg häiritud ja sõjas ei ole edu loota. See peab igale väejuhile esimese asjana selge olema.

Tõlkides ei näinud ma mingit põhjust, miks peaks „Sunzi” *dào*'d omakeelse vasteta jätma või mõne teise sõnaga tõlkima (mida soovitab Kaplinski¹⁵), kuna selle seos konfutsianistliku vaatega on niivõrd selge ja eesti keeles on *kulg* selles kontekstis juba kodunenud.

Järgmised kaks võtmemõistet viie asjaolu reas on ‘taevas’ (天 *tiān*) ja ‘maa’ (地 *dì*) – ilmastiku- ja maastikutingimused, mis ei vaja eriti lisaseletusi. Samas on esimene sellest paarist – taevas –, mis tähendab „Sunzis” ilma, hiina mõtte- ja religiooniloos samuti väga oluline ja tähendusrikas mõiste. Sinogramm tähistab algselt inimkujulist jumalat, millest arenes taeva kui sakraalse valla tähendus, mis määrab nii ilma kui ka taeva all, st maailmas, elavate olendite käekäiku. Seega võib kõnealust mõistet pidada teatud mõttes ka mõiste ‘saatus’ analoogiks. Kuid suhteliselt ateistlikus konfutsianismis tähendab *tiān* pigem loodust, inimesest üle ja temast sõltumatut olemist, mis määrab inimese kulgu. Koos maaga moodustab taevas universumi koordinaadistiku kaks alust, kolmandaks ongi nende kahe vahel asuv ‘inimene’ (人 *rén*). Ka „Sunzid” tõlkides ja tõlgendades tuleb kõiki neid aspekte ja konnotatsioone teada. Kõige selle pärast otsustasingi tõlkes *taeva* ja mitte *ilma* kasuks, mis sõjateaduse kontekstis oleks ju selgem, lihtsam ja loogilisem.

Maa mõiste ilmselt lisaselgitusi ei vaja, kuna selle all mõistetakse eelkõige ikkagi maastikutingimusi, kus sõjavägi peab manööverdama, ja filosoofilis-kosmoloogiline kontekst erilist rolli ei mängi.

Viies asjaolu – 法 *fǎ* ‘seadus’ – on ülalpool juba käsitlemist leidnud ja seda ei ole tarvidust korrata. Tuletame vaid meelde Sunzi enda määratlust: „Seadus – see on rivi, juhtimine ja varustamine”, mida raamatus on piisavalt lahti seletatud¹⁶.

Küll aga tuleks analüüsida järjekorras neljandat asjaolu, milleks on ‘väejuht’ 將 *jiàng*. Väejuht, vägede ülemjuhataja, on sõjas kahtlemata võtmetähtsusega. Seda kordab ka Sunzi pea igal sammul. Väejuhist sõltub kõik,

¹⁵ Kaplinski 2002.

¹⁶ Läänemets 2001, lk 121–122.

muud asjaolud loovad pigem tausta ja tingimused, kus väejuhil tuleb tegutseda ning mida ta peab tundma ja arvestama. Sestap on väejuhi puhul esile tõstetud omakorda viit omadust: 'tarkus' 知 *zhī*, 'usaldus' 信 *xìn*, 'inimlikkus' 仁 *rén*, 'vaprus' 勇 *yǒng* ja 'karmus' 嚴 *yán*. Huvitav on märkida, et esimesed kolm kuuluvad konfutsianistliku 'viie püsiva vooruse' (五常 *wǔ cháng*) hulka, kaks ülejäänud voorust – 'kombed' 禮 *lǐ* ja 'muusika' 樂 *yuè* – väejuhi omaduste loetelust aga puuduvad. Konfutsiusel on nimetatud viis ideaaltüüpi 'õilsa' 君子 *jūnzi* omadusteks. Õilis inimene aga sõjaga ei tegeleenud. Konfutsiuse ilmselget sõjavastasust kajastavad ka mitmed tema väited „Vestetes ja vestlustes”¹⁷.

Kuid nagu mainitud, on kolme 'õilsa' voorust siiski peetud ka hea väejuhi olulisteks omadusteks. Kui Konfutsiusel tähendab 'tarkus' eelkõige (teise) inimese tundmist, tema vajaduste mõistmist, siis väejuhi puhul märgib see eelkõige sõjaasjanduse tundmist, mille alla käivad needsamad viis asjaolu ning lisaks oskus plaane (計 *jì*) luua ja teoks teha.

'Usaldus' ja 'inimlikkus' tunduvad kõige n-õ pehmemad ehk humaansamad omadused, kuid sõjanduse kontekstis on needki sellised, millela väejuht läbi ei saa. 'Usaldus' tähendab nii (alluvate) usaldamist kui ka usaldatavust ehk usaldusväarsust. Sinogramm koosneb osadest 'inimene' ja 'jutt', seega väljendab arusaama, et inimese usaldus ja usaldusväarsus tuleneb tema jutust, tema sõnadest. Väejuhil peab olema mõlemat: kui ta ei ole valitseja ega alluvate silmis usaldusväärne, ei saa ta ka ise teisi usaldada ja seega edukalt sõda pidada.

'Inimlikkus' tähendab Konfutsiusel eelkõige (teise) inimese armastamist. Sinogramm koosneb osadest 'inimene' ja 'kaks', seega saabki see omadus avalduda ainult suhetes teiste inimestega. Väejuhi puhul tähendab see eelkõige oskust inimesi rakendada, mis eeldab muidugi inimeste, nende mõtete, motiivide ja vajaduste head tundmist. Sõjaväes saab inimlikkust – nagu ka „Sunzi” toonitab – rakendada lihtsustatud meetodil: 'karistuste' 罰 *fá* ja 'autasude' 賞 *shǎng* abil. Need on aga laiemas plaanis konfutsianismile vastandliku autoritaarse poliitfilosoofia, legismi, põhikategooriad riigi ja ühiskonna juhtimiseks sõjaväe eeskujul. Selle põhjal võib väita, et väejuhi omaduste esitamisel põimub „Sunzis” konfutsianistlik-inimesekeskne lähenemine legistliku-riigikesksega, kusjuures rõhuasetus on siiski ilmselgelt viimasel. Õeldut toetavad ka väejuhi kahe viimase omadusena esile tõstetavad

¹⁷ Vt näiteks VII, 13: „[Õ]petaja hoidus eemale / paastumisest / sõdadest / taudidest” (Mäll 2009, lk 112); XIII, 29: „Õpetaja ütles: „Hea inimene harigu rahvast seitse aastat, enne seda ei tohi sõjakäigule minna!”” (Samas, lk 192); XIII, 30: „Õpetaja ütles: „Harimata rahvast / sõtta viia / sellest ütlen / jätab nendega hüvasti.”” (Samas)

‘karmus’ ja ‘vaprus’. Viimaseid asendavad konfutsianistlikus vooruste viisikus ‘kombed’ ja ‘muusika’, mis on väejuhi jaoks ebaolulised.

Legismile tendeeriv lähenemine on sõjateaduses ka iseenesest mõistetav, sest sõda ei ole ju kunagi inimese, vaid riigi huvides. Seda rõhutab ka „Sunzi” esimene lause: „Sõda on riigile suur asi, elu ja surma pinnas, allesjäämise ja hävingu kulg, mida ei saa jätta tähelepanuta”¹⁸. Konfutsianistlik inimkesksus ja vastav terminoloogia on Sunzile omane vaid niivõrd, kui võrd see on pragmaatiliselt oluline. Inimest tuleb tunda ja säästa ning ka usaldada sedavõrd, kui võrd liigsuured (inim)kaotused on riigile kulukad, seega kahjulikud ja võivad pöörata võidu kaotuseks.

Kirjandus

- Graham, A. C. 1989.** Disputers of the Tao: Philosophical Argument in Ancient China. Chicago: Open Court.
- Kaplinski, Jaan 2002.** Hiina sõjakunst eesti lugejale. – Sirp, 25. jaanuar.
- Läänemets, Märt 2001.** Sun Zi, Sun Bin. Sõja seadused. Klassikalisest hiina keelest tõlkinud ja kommenteerinud Märt Läänemets. Tartu–Tallinn: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, Eesti Keele Sihtasutus.
- Lilleorg, Ago 2003.** Sõjateaduse teooriate võrdlus kristlikust perspektiivist. Magistritöö. Tartu Ülikooli usuteaduskond.
- Mair, Victor H. (translator) 2007.** The Art of War. Sun Zi’s Military Methods. New York: Columbia University Press.
- McCreadie, Karen 2008.** 52 geniaalset mõtet Sun Tzu raamatust „Sõjakunst”. Tallinn: Ersen.
- Mäll, Linnart (tõlkija) 1979.** Lao-zi. Daodejing. Hiina keelest tõlkinud Linnart Mäll. – Loomingu Raamatukogu, 27.
- Mäll, Linnart (tõlkija) 1988.** Konfutsius. Vesteid ja vestlusi. Vanahiina keelest tõlkinud ja kommenteerinud Linnart Mäll. Tallinn: Eesti Raamat.
- Mäll, Linnart 1998.** Tõlkekulg. – Mäll, Linnart. Nulli ja lõpmatuse kohal. Tartu: Ilmamaa, lk 90–107.
- Mäll, Linnart 2001.** Raamat sõja seadustest. – Eesti Päevaleht, 16. november.
- Mäll, Linnart (tõlkija) 2009.** Konfutsius. Vesteid ja vestlusi. Keskmise tavaline. Suur õpetus. Klassikalisest hiina keelest tõlkinud, eessõna, sissejuhatava artikli ja kommentaarid kirjutanud ning registrid koostanud Linnart Mäll. Tartu: Lux Orientis.
- Sawyer, Ralf D. 1995.** Sun Pin: Military Methods. Boulder et al.: Westview Press.

¹⁸ Läänemets 2001, lk 117.